

Stenig utmark i Brandthovda

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom kvarteret Västerås 3:25,
Västerås socken och stad, Västmanland

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:82

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1 OCH 2

Stenig utmark i Brandthovda

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom kvarteret Västerås 3:25,
Västerås socken och stad, Västmanland

Leif Karlenby

Lst dnr 431-3651-16

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:82

Författare Leif Karlenby

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Terrängen var ställvis kraftigt igenslyad. Foto av Leif Karlenby.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Fornlämningsmiljö.....	5
Syfte och frågeställningar.....	7
Metod och genomförande.....	7
Ettapp 1	7
Ettapp 2	8
Analyser	8
Resultat	9
Ettapp 1	9
Kart- och arkivstudier.....	9
Fältinventering	10
Ettapp 2	12
Utredningsgrävning	12
Tolkning.....	14
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	14
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter.....	17
Bilagor	18
<i>Bilaga 1. Schaktlista</i>	
<i>Bilaga 2. Anläggningslista</i>	

Figur 1. Karta över trakten kring Brandthovda i Västerås med den aktuella utredningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Västerås kommun, Fastighetskontoret, planerade att bygga en förskola i Brandthovda inom fastigheten Västerås 3:25. Utredningsområdet var cirka 3 200 kvadratmeter stort.

Området ligger i en miljö som under bronsålder och järnålder erbjöd goda boplatslägen. Vid utredningen grävdes 23 stycken schakt fördelade över ytan. Ingen fornlämning påträffades i dessa. I områdets nordöstra del påträffades en stensamling som bedömdes utgöra en 5x4,5 meter stor husgrund, bestående av en packning av sten 0,2–1,0 meter stora. Anläggningen bedömdes vara senare än 1850. I den nordöstra delen fanns också kulturpåverkade lager i två av schakten, som tolkades som spår av odling.

Bakgrund och kulturmiljö

Västerås kommun, Fastighetskontoret, planerade att bygga en förskola. Den skulle placeras i ett obebyggt område i Brandthovda inom fastigheten Västerås 3:25. Hela den grönyta som föreslogs för placering av förskolan låg i ett område som under bronsålder erbjöd goda boplatslägen. Utredningsområdet som var cirka 3 200 kvadratmeter stort och var beväxt med större träd och en hel del mindre buskar och sly.

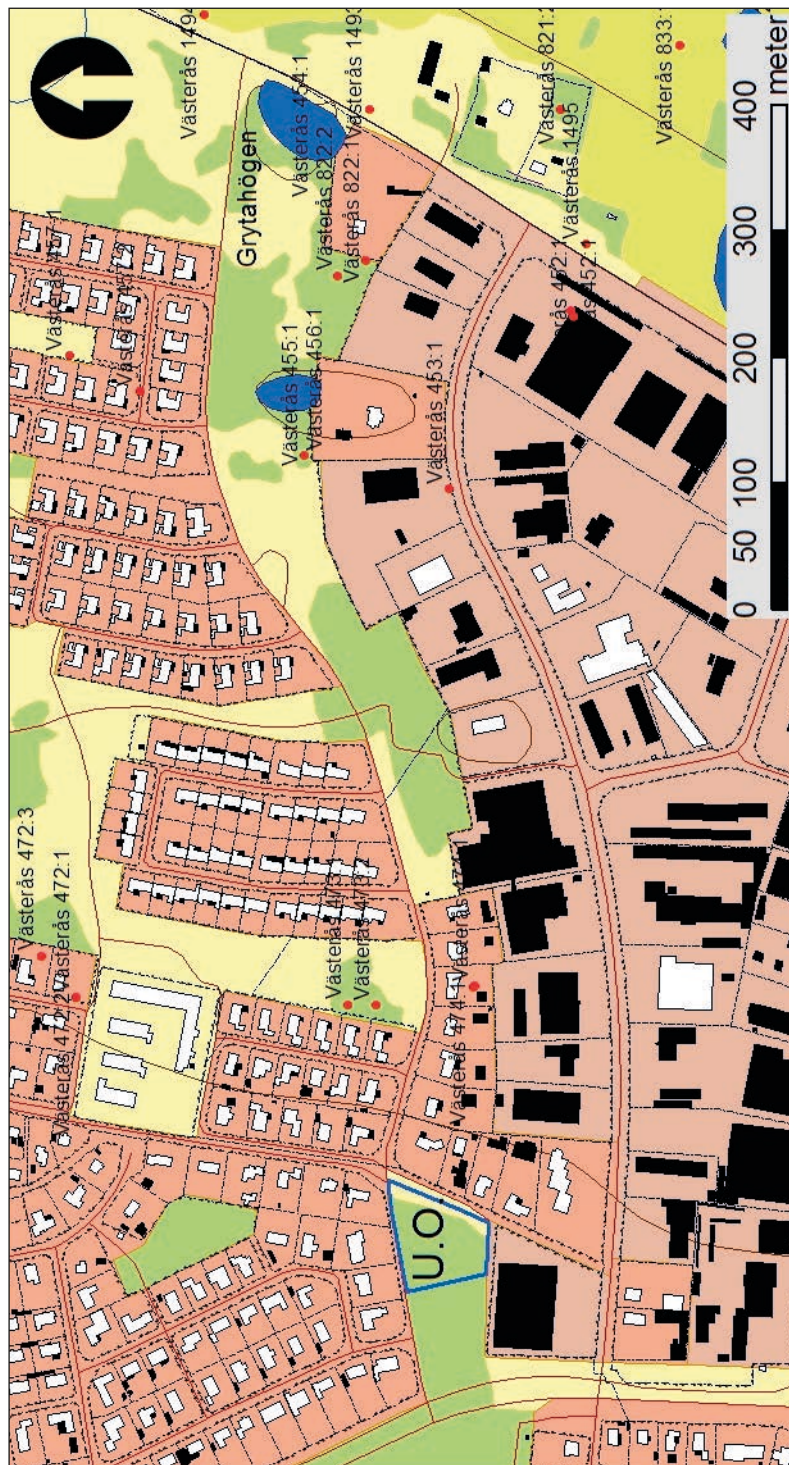
Vid utredningen grävdes 23 stycken schakt fördelade över ytan. Ingen fornlämning påträffades i dessa. I områdets nordöstra del påträffades en stensamling som bedömdes utgöra en 5x4,5 meter stor husgrund, bestående av en packning av sten 0,2–1,0 meter stora. Anläggningen bedömdes vara senare än 1850. I den nordöstra delen fanns också kulturpåverkade lager i två av schakten, som tolkades som spår av odling.

Fornlämningsmiljö

Området var svårtillgängligt bland annat på grund av vegetationen, men även den blockrika marken utgjorde ett hinder för grävmaskinen. I områdets östra del fanns ett par berghällar. I övrigt fanns block från 0,5 meters storlek upp till flera meter. Ett flertal av de större blocken hade sprängts och delvis avlägsnats från platsen.

Det finns inga kända fornlämningar registrerade inom ytan, men området ligger i en miljö som under bronsålder och järnålder erbjöd goda boplatslägen.

Området närmast öster om det aktuella utredningsområdet är mycket fornlämningsrikt. Några kilometer åt öster ligger Badelundaåsen med Anundshög och tillhörande rika järnåldersbygd. I kanten av bebyggelsen vid Brandthovda och Bjurhovda finns flertal registrerade fornlämningar från senneolitikum fram till järnålder. Mest framträdande av de äldre lämningarna torde hällkistan i Bjurhovda vara

Figur 2. Karta över närområdet kring det aktuella utredningsområdet, beläget i den västra delen av karten. I öster ligger Gryta med sin storhög. Skala 1:6 000.

(Västerås 459:3). Den undersöktes år 1965 och var den första kända i sitt slag i Västmanland (Jaanusson 1969). Hällkistan låg cirka en kilometer nordöst om nu utredningsytan.

Strax öster om ytan finns länets största skärvtenshög (17 meter) och en boplatsvall (Västerås 473:1–3). Där finns ytterligare fornlämningar, bland annat en borttagen och undersökt skärvtenshög (Västerås 474) och i östra kanten av bebyggelsen ligger ett gravfält kring Grytahögen (Västerås 454).

Syfte och frågeställningar

Syftet med utredningen var att ge Länsstyrelsen beslutsunderlag inför en tillståndsprövning om ingrepp i fornlämning. Resultaten skulle också kunna användas som underlag i företagarens planering. Utredningen ska konstatera om det inom området finns fornlämningar som inte är kända.

Frågeställningarna var enkla: fanns det fornlämning inom området och om så var, vilken typ rörde det sig om och vilken datering hade de?

Arbetet bestod av två etapper. Först en arkiv och kartstudie kombinerad med fältinventering. Detta gjordes för att klargöra om det i området fanns synliga fornlämningar som inte var kända och för att identifiera områden där det kunde finnas fornlämningar som inte var synliga i markytan.

Därefter utfördes en utredningsgrävning för att klargöra om det fanns fornlämningar som inte var synliga i markytan.

Utredningen skulle utföras med hög ambitionsnivå. Utredningen skulle ge ett fullgott underlag inför kommande samhällsplanering och eventuella arkeologiska undersökningar.

Metod och genomförande

Etapp 1

Arkivstudierna genomfördes huvudsakligen i de digitala arkiven. Arbetet omfattade en genomgång av *Fornsök* samt en kontroll av eventuella tidigare utredningar eller undersökningar i området. Statens Historiska Museums fynddatabas användes för att spåra eventuella arkeologiska lösfynd i området. När det gäller genom *Fornsök* eller via det historiska kartmaterialet kända gård-/torp-/lägenhetsbebyggelser skulle det skriftliga arkivmaterialet i SVAR/Riksarkivet användas för att kontrollera bebyggelsen mot tidsgränsen i Kulturmiljölagen till år 1850 för att avgöra om lämningen tillkommit före eller efter denna gräns. Då inga spår efter sådana lämningar fanns inom området – eller på äldre kartor – var en sådan genomgång inte nödvändig.

Det historiska kartmaterialet analyserades utifrån Lantmäteriets historiska kartmaterial på nätet som innefattar Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv samt Lantmäterimyndighetens kartarkiv. Utöver dessa brukar vid behov även det äldre storskaliga kartmaterialet på Riksarkivet att studeras. Dock saknades en sådan karta över Gryta.

Den sista delen av etapp 1 utgjordes av fältinventeringen. Området besiktigades okulärt. Då marken var så pass igenvuxen var det svårt att i terrängen avgöra var eventuella lämningar kunde finnas.

Ettapp 2

Utredningsgrävningen genomfördes med hjälp av maskingrävda schakt. Beroende på de topografiska förutsättningarna och vegetationens täthet blev schakten omväxlande kortare och längre, dock mellan 3–8 meter i längd. Utredningsschakten placerades med jämn fördelning över ytan, så att bästa täckning erhöles, dock fick de placeras utifrån förekomst av träd och andra hinder.

Målet var att gräva mellan 5–8 procent av ytan motsvarande 160–250 kvadratmeter med maskin. Sammanlagt grävdes 23 schakt med en sammanlagd längd av 122 meter (159 kvadratmeter).

Grävning av anläggningar skulle ske endast i undantagsfall, då det behövdes för att avgöra om det rörde sig om fornlämning eller inte. Då ingen fornlämning påträffades grävdes heller ingenting.

Dokumentationen genomfördes med RTK-GPS. Inmätta schakt och topografiska objekt (berghällar) registrerades i programmet Intrasis 3. Området dokumenterades med fotografier. Den påträffade husgrunden fotograferades och mättes in med RTK-GPS. Anläggningen bedömdes dock som sentida (yngre än år 1850).

Analys

Analys planerades i de fall dessa kunde ge information kring platsens ålder. Beräknat var tre ¹⁴C-analys, men då ingen fornlämning påträffades gjordes inga analys.

Resultat

Etapp 1

KART- OCH ARKIVSTUDIER

Området går idag under namnet Brandthovda, men låg tidigare under byn Gryta, som idag är belägen någon kilometer öster ut. Byn är mest känd för den storhög som är belägen där och går under namnet Grytahögen (Västerås 454:1). Namnet Brandthovda¹ kommer från en tidigare "lägenhetsbebyggelse" inom Gryta.

Gryta omnämns i det skriftliga materialet under andra halvan av 1300-talet, första gången år 1371², därefter åren 1386³ och 1399⁴.

Figur 3a) Utsnitt ur Laga skifteskartan från år 1854. I skogen norr om soldattorpet som kan ses i kartans västra del ligger platsen för den nu aktuella utredningen.

Figur 3b) Utsnitt ur den ekonomiska kartan från år 1961. Här återfinns utredningen i kanten av ett mindre, nytt bostadsområde. Ytan har markerats med en röd prick. Fortfarande är platsen belägen i skogen.

1 http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/330222c1/p3/0000154a.pdf
 2 http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/330223a1/p1/0000149a.pdf
 3 http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/330223a1/p1/0000151a.pdf
 4 http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2ux001/330223a1/p1/0000152a.pdf

Namnet Gryta förekommer på många platser i Sverige, ofta i kombination med ett efterled (till exempel Grytgöl, Gryteryd m.fl.). Det anses härröra ur det fornsvenska ordet **gryta* i betydelsen ”stenanhopning, stenig mark” (Svenskt ortnamnslexikon 2003:94f). Detta stämmer väl in på den mark som var föremål för utredning.

Urvalet historiska kartor över Gryta är begränsat. Den äldsta upprättades över laga skifte år 1854. Övriga kartor är senare och berör enbart mindre utskiftningar. Platsen som var aktuell för utredning ligger i utmarken till byn och kan inte utifrån kartan över det laga skiftet uppvisa någon bebyggelse eller åker- och ängsmark. Där är platsen belägen i skogen norr om ett soldattorp, men det finns inga tecken på att marken använts till något, utan snarare legat som skogsmark.

Andra officiella kartor är generalstabskartan från år 1868 och häradsekonomiska kartan från åren 1905–11. En ekonomkarta från år 1961 finns också att tillgå. På generalstabskartan är förutom Gryta bytomt utmärkt en mindre byggnad som förmodligen är det soldattorp som legat på platsen. I övrigt syns ingen bebyggelse och platsen för utredningsområdet är utmärkt som skog. Också på häradsekonomen är Gryta och soldattorpet utmärkta, utan några spåra av bebyggelse i området norr om det sistnämnda. Även på ekonomkartan är marken skog, även om närområdet vid denna tid har börjat bebyggas med enfamiljshus.

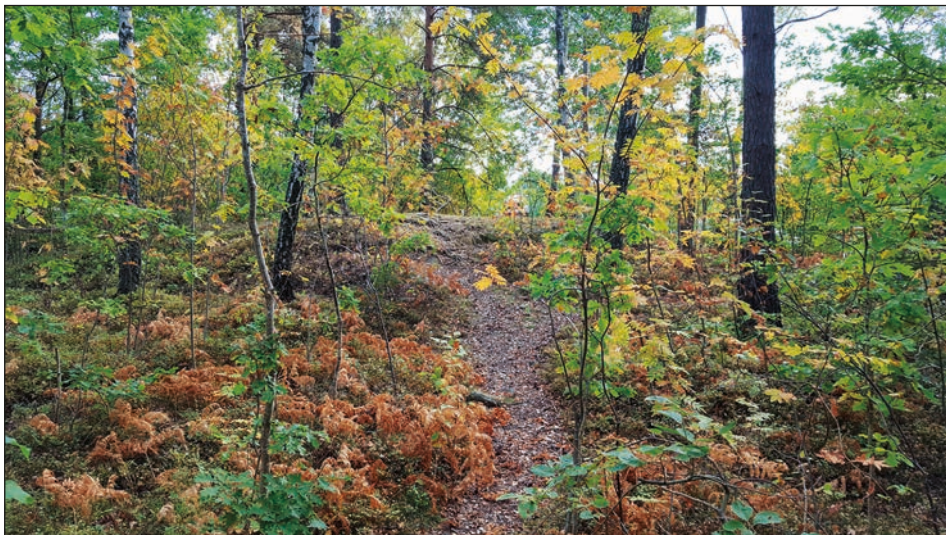
FÄLTINVENTERING

Inventeringen genomfördes i samband med utredningsgrävningen. Ytan avsöktes efter eventuella fornlämningar som kunde vara synliga ovan mark. Den enda lämning som påträffades var husgrunden A266 (se nedan). I övrigt iakttogs att ett större antal av de på platsen belägna, naturliga stenblocken hade sprängts i bitar, utan att de avlägnats från området. Blocken var alltså sprängda men låg kvar i bitar på ursprunglig plats. Varför man gett sig på att spränga blocken utan att avlägsna dem är inte möjligt att avgöra. Det torde dock ha skett under senare tid, då flera av stenarna hade borrhål. Möjligen kan arbete ha pågått för att möjliggöra byggnation på platsen i samband med att området bebyggdes under 1900-talets andra hälft.

Spritt över ytan fanns också en del gropar. Några var större och skulle möjligen kunna utgöra spår efter faktiskt borttagna stenblock, andra var små och runda eller kvadratiska, allt från några decimeter i storlek upp till kvadratmeterstora. Dessa förefaller utgöra spår efter tidigare provtagningar inom ytan. De var rejält övertorvade och skulle kunna hänga ihop med en planerad byggnation i området. I så fall torde de placeras i tiden för etableringen av övrig bebyggelse i området.

Figur 4. Bild som visar vegetation och topografi i områdets nordvästra del. Här var slyinslaget något lägre, men framkomligheten begränsades av större träd och stenblock. Foto från öster av Leif Karlenby.

Figur 5. Ett något slyigare avsnitt i området centrala del. I bakgrunden syns en av berghällarna i området. Foto från väster av Leif Karlenby.

Figur 6. Ett av schakten under utgrävning. Marken bestod av sandig morän. Foto från nordöst av Leif Karlenby.

Etapp 2

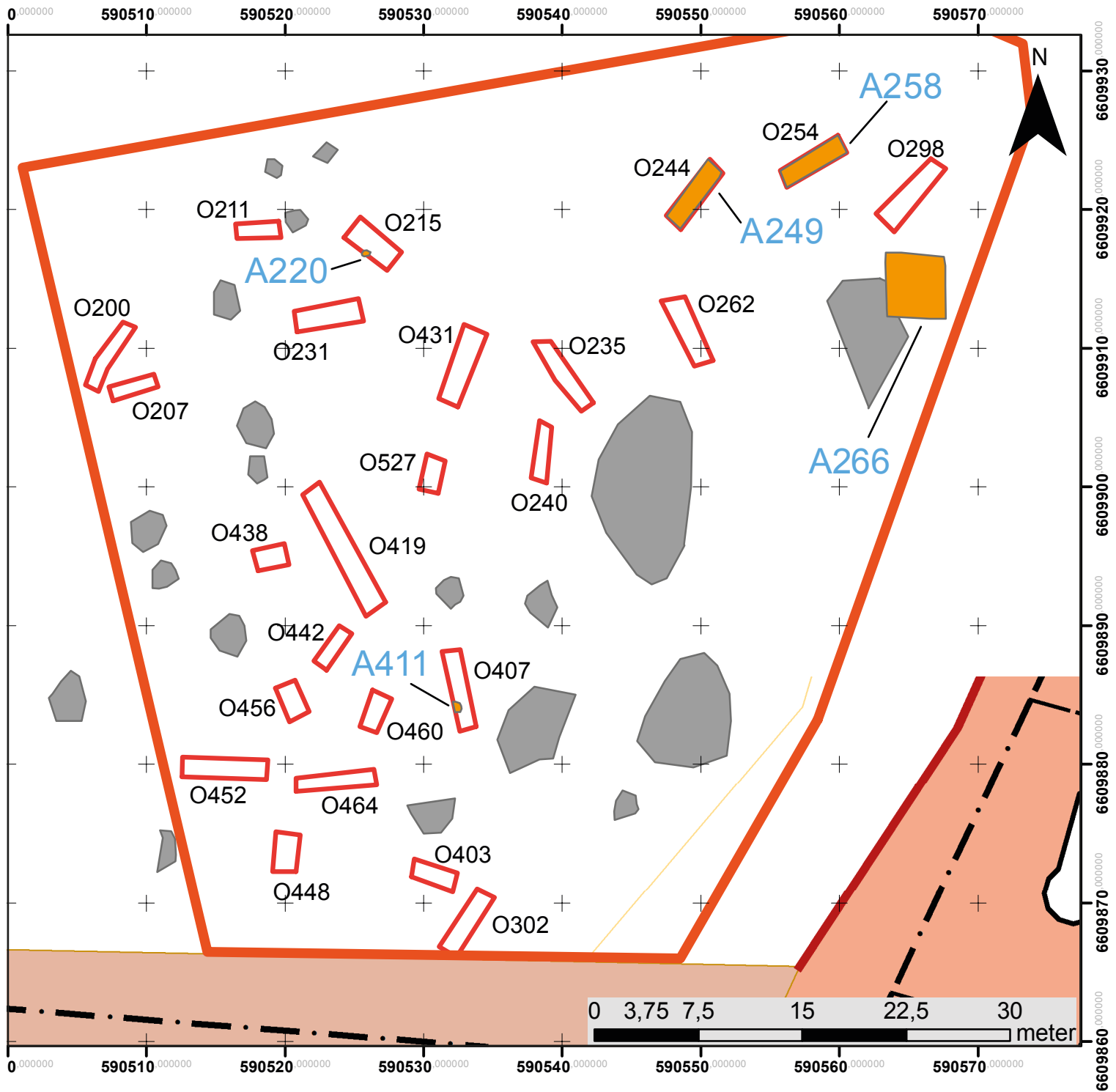
UTREDNINGSGRÄVNING

Sammantaget grävdes 23 stycken schakt. De var utplacerade över området så att de skulle täcka in detta så väl som möjligt. Viss anpassning av schaktens placering var nödvändig på grund av stenblock och vegetation, särskilt träd men också mångfalden av block i området – flertalet söndersprängda – var problematisk.

I två av schakten framkom lager som tolkades som spår efter äldre odling (A249, A258). Området är – och har varit så långt man kan följa i källorna – beläget i skogsmark, men i ett parti åt nordöst fanns ett område med möjlighet för enklare odling. Marken var här flack och stenfri. Inom detta område var de två schakten placerade.

Två mindre mörkfärgningar med inslag av kol och sot påträffades också (A220, A411). A220 bestod av ett område med kol. Det fanns avlånga utlöpare från en centralt belägen samling med kol, varför förekomsten tolkats som spår efter rotbrand eller liknande. A411 var en sopgrop som innehöll moderna rester som tegel och spik.

I området fanns också en stenpackning som (A266). Den var 4,6x4,3 meter stor och lagd av 0,3–0,7 meter stora stenar och block. Hela ytan var täckt av stenar. Yttersidorna var lagda med stenar på rad. Sydvästra hörnet var anlagt på berghäll. Anläggningen har tolkats som husgrund, men troligen var den av yngre datum.

Figur 7. Plan över utredningsområdet med schakt och påträffade anläggningar inritade. Schakten är röda rektanglar, anläggningar bruna "fläckar", de grå ytorna markerar markfasta block och berghällar. I schakt OS244 och OS254 täcks hela ytan av odlingslager. Skala 1:400.

Figur 8. Den stenlagda husgrunden A266. Foto från nordöst av Leif Karlenby.

Tolkning

Förutom spåren av odling i schakt OS244 och OS254 samt husgrunden A266, fanns ingenting av antikvariskt intresse inom ytan. Dess läge i ett mycket stenigt skogsparti antyder att det inte förekommit någon mer omfattande mänsklig aktivitet i området.

Den arkeologiska bedömningen blir därför att området inte behöver bli föremål för fortsatta arkeologiska insatser.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att avgöra om det fanns fornlämningar inom utredningsområdet och om så var fallet bedöma deras omfattning och karaktär samt om möjligt datera dem. Eftersom inget av antikvariskt intresse framkom svarar utredningens resultat mot kraven i undersökningsplanen.

Figur 9. En av hållarna befriades från torv, rötter och mossor för att möjliggöra inventering efter hållristningar. Tyvärr kunde inga påträffas. Foto från söder av Leif Karlenby.

Referenser

Tryckta källor

Jaanusson, H. 1969. Hällkistan från Bjurhovda i Västerås. *Fornvännen* 1969.
Svenskt ortnamnslexikon (2003). Språk och folkminnesarkivet i Uppsala.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Laga skifteskartan år 1854 (19 BAD-86)

Generalstabskartan år 1868 (J1243-74-1)

Häradsekonomiska kartan år 1905-11 (J112-74-2)

Ekonomiska kartan år 1961 (J133-11G2j63)

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Västmanland
Län	Västmanland
Kommun	Västerås
Socken	Västerås (Badelunda)
Fastighet	Västerås 3:25
Fornlämningsnummer	—

Projektledning	Leif Karlenby
Personal	Leif Karlenby, Johnny Rönngren

Undersökningstid	2016-09-21 till 2016-09-22
Exploateringsyta	3 200 m ²
Undersökt yta	159 m ² , 122 löpmeter
Koordinater	X 6609900 Y 590540
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-3651-16

Arkeologgruppens projektnummer
Ag2016_77

Arkiv
Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd
Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

SCHAKT OS200

6x1,3 meter, 0,15 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS207

5x1,3 meter, 0,15 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän.

SCHAKT OS211

6x1,3 meter, 0,1-0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. Stort block i schaktet. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS215

5x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. Kolfläck i schaktet (A220).

SCHAKT OS200

6x1,3 meter, 0,15 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS231

5x1,3 meter, 0,1-0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. En hel del sten 0,2-0,3 meter stora (naturlig förekomst). Ingen fornlämning.

SCHAKT OS235

6x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder fin sand. Ej särskilt många stenar. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS240

5x1,3 meter, 0,1 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder sandig morän. Enstaka mindre stenar. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS244

5x1,3 meter, 0,1 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter över ett 0,10 meter tjockt matjordsinblandad sand. Därunder ett 0,05-0,10 meter tjockt lager med sand som har rikligt inslag av kol och sot, tolkat som ett odlingslager (A249).

SCHAKT OS254

5x1,3 meter, 0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter över ett 0,10 meter tjockt matjordsinblandad sand. Därunder ett 0,05-0,10 meter tjockt lager med sand som har rikligt inslag av kol och sot, tolkat som ett odlingslager (A258).

SCHAKT OS262

5x1,3 meter, 0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder därunder fin sand. Fynd av bitar från en kakelugn. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS298

6x1,3 meter, 0,1 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstörv om 0,05 meter, därunder matjordsinblandad sand. I botten sandig morän. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS302

5x1,3 meter, 0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder silt. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS403

5x1,3 meter, 0,2-0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder silt. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS407

8x1,3 meter, 0,2-0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder silt. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS419

5x1,3 meter, 0,1-0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand med underifrån uppstickande stenar 0,2-0,5 meter stora. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS438

4x1,3 meter, 0,2-0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand över stenig och blockrik morän. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS448

4x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder siltig sand, lätt grusig med inslag av enstaka block (<0,3 meter). Ingen fornlämning.

SCHAKT OS452

6x1,3 meter, 0,2-0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand med underifrån uppstickande stenar 0,2-0,3 meter stora. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS456

3x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS460

4x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS464

6x1,3 meter, 0,2 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder fin sand. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS527

4x1,3 meter, 0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder silt. Ingen fornlämning.

SCHAKT OS531

6x1,3 meter, 0,3 meter djupt. Överst ett vegetationsskikt av skogstorv om 0,05 meter, därunder silt. Ingen fornlämning.

Bilaga 2. Anläggningslista

A220

Kolfläck, 0,5 meter stor. Förmodligen rester efter rotbrand. Innehöll kol, sot och små sten. Avlånga utstickare med kol gör det troligt med rotbrand. Kolprov taget i "anläggning" (1PK219; ej analyserat).

A249

Odlingslager, i hela schaktets utbredning 10x1,5 meter stort. Under torven fanns 0,10 meter matjordsinblandad sand. Därunder 0,05-0,10 meter tjockt lager med sands om hade riklig förekomst med kol inblandat. Det undre lagret tolkat som odlingslager. Kolprov taget (1PK248, ej analyserat).

A258

Odlingslager, i hela schaktets utbredning 10x1,5 meter stort. Under torven fanns 0,10 meter matjordsinblandad sand. Därunder 0,05-0,10 meter tjockt lager med sands om hade riklig förekomst med kol inblandat. Det undre lagret tolkat som odlingslager.

A266

Husgrund, 4,6x4,3 meter stor lagd av 0,3-0,7 meter stora stenar och block. Hela ytan var täckt av stenar. Yttersidorna var lagda med stenar på rad. Sydvästra hörnet var anlagt på berghäll. Tolkad som husgrund, men troligen av yngre datum.

A411

Mörkfärgning, Grop. Fylld med recenta sopor: tegel och spik. Utgår.

